

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
КАФЕДРА ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ ТА СЕРЕДНІХ ВІКІВ
ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ
ГРЕЦЬКИЙ ФОНД КУЛЬТУРИ (ОДЕСА)

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XII

ОДЕСА
ОНУ
2018

УДК 94(100)“-04/17”(08)

C773

Рекомендовано до друку Вченою радою
факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 1 від 24 січня 2018 р.

Рецензенти:

- І. В. Бруйко** – д.і.н., директор Одеського археологічного музею НАНУ;
О. А. Довгополова – д.філос.н., професор кафедри філософії та методології пізнання
ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

- І. В. Немченко** – к.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова, головний редактор;
О. Б. Дьомін – д.і.н., зав. кафедри нової та новітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. М. Дзиговський – д.і.н., професор кафедри археології та етнології України
ОНУ імені І. І. Мечникова;
Т. О. Ізбаш-Гоцкан – к.і.н., доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова;
В. Г. Кушнір – д.і.н., декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. М. Луговий – к.і.н., доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;
С. А. Булатович – к.і.н., доцент;
С. Б. Охотніков – к.і.н., зам. директора Одеського археологічного музею НАНУ;
М. Д. Руссев – доктор хабілітат історії, професор Вищої антропологічної школи
(Кишинів, Молдова);
О. В. Смигтина – д.і.н., зав. кафедри археології та етнології України
ОНУ імені І. І. Мечникова;
С. Б. Сорочан – д.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Стародавнє Причорномор'я. Випуск XII / Голов. ред. І. В. Немченко. –
C773 Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2018. –
632 с.

ISBN 978-617-689-251-9

Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів XII читань пам'яті професора П. Й. Каршиковського, міжнародної конференції, яка відбулась в ОНУ імені І. І. Мечникова 12-13 березня 2018 р. Випуск містить статті з проблем нумізматики, історії та археології Північного Причорномор'я, античної та середньовічної історії, візантинознавства, історії Європи раннього модерного часу, історіографії тощо. I–X випуски збірки виходили під назвою «Древнее Причерноморье».

УДК 94(100)“-04/17”(08)

ISBN 978-617-689-251-9

© Колектив авторів, 2018
© Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова, 2018

А. И. Тереножкина. Ч. I. Кировоград. 1987. С. 66-68; Карышковский П. О., Клейман И. Б. Ук. Соч. С. 44; Загинайло А. Г., Карышковский П. О. Монеты скифского царя Скила // Нумизматические исследования по истории юго-восточной Европы. Кишинев. 1990. С. 10.

¹⁹ См. также Карышковский П. О. Надписи Тиры // ВДИ. 1959. № 4. С. 111.

²⁰ Карышковский П. О. Новые эпиграфические документы в Нижнем Поднестровье // Проблемы исследования античного и средневекового Херсонеса. Тезисы докл. Севастополь. 1988. С. 56-57.

Н. Б. Бурдо (Київ)

АНТРОПОМОРФНА ПЛАСТИКА УСАТІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Усатівська культура належить до раннього бронзового віку, існувала наприкінці IV – у другій половині III тис. до н. е. у степовому регіоні від Дунаю до Південного Бугу¹, більшість пам'яток сконцентрована у нижній Наддністрянщині. Для неї характерні ґрунтові та курганні могильники з монументальною архітектурою та ритуальні городища, які утворюють обрядові комплекси, нині їх відомо два: Усатове-Великий Куяльник та Маяки². Для усатівської культури, на відміну від трипільської, характерний скотарський культурно-господарський тип. Цілком вірогідно, що усатівські племена були першими кочовиками степів Північно-Західного Причорномор'я³. За слушним твердженням В. Г. Петренко, усатівська культура залишена розвиненим суспільством, яке успадкувало високі стандарти трипільської культури⁴, але демонструє інший тип розвитку та адаптації до навколишнього середовища і кліматичних змін, характерний для іншого, ніж трипільський, культурно-господарського типу.

Антропоморфна пластика усатівської культури вирізняється своєрідними типами статуєток, що переважно не мають аналогій в інших культурах енеоліту, зокрема й в Трипіллі. У публікаціях є відомості стосовно понад 100 фігурок з різних комплексів усатівської культури з території від Наддністрянщини до Південного Бугу. Далі ми подаємо докладні відомості про місця, обставини та характер цих знахідок.

Таблиця 1.

Кількісні показники усатівської антропоморфної пластики

Комплекси	Кількість об'єктів з пластикою	Кількість статуеток по об'єктам			Статуеток разом
		Культові ями	поховання	заклади	
Великий Куяльник, ритуальне городище					39
Усатове, I курганний могильник (15 курганів)	1	1			1
Усатове, II курганний могильник (3 кургани)	3	2		1 кромлех	6
II ґрунтовий могильник:	9	1+1+4+2	дитяче 1 чоловік 3	дитяче 2+1	14
Маяки, ритуальне городище, рви	3				25
Маяки – могильники			дитячі 4 юнка 1		11
Садове	1		4		4
Тернівка	1		1		1
Красногірка	1		2		2
Всього:					103

За відомостями Е. Ф. Патокової, найбільша кількість статуеток усатівської культури походить з розкопок у ритуального городища у Великому Куяльнику. Більшість фігурок фрагментовані. Більшість – 21 статуетка на кубовидному постаменті, з них цілі 2 фігурки, ще у 14 втрачена верхня частина, 6 представлені лише верхніми частинами⁵. Лише 6 фрагментами представлені статуетки вихватинського типу, та 6 фрагментами – статуетки серезліївського типу. Фігурки усатівського типу виготовлені з тонкоструктурної глини, що після випалу набула сірого кольору. Висота статуеток від 3 до 7 см. Статуетки вкрай

схематизовані, відтворюють сидячу схилену вперед фігуру. В одній фігурки у вигляді опуклого виступу модельовано праву грудь, ліва відсутня⁶. Більшість фігурок орнаментовано заглибленим декором з тонких ліній або відбитків дрібного штампу.

З двох курганних могильників Усатове, де разом розкопано 18 курганів, лише у 4 комплексах виявлено загалом 7 антропоморфних фігурок. У першому курганному могильнику (15 курганів) 1 статуетка усатівського типу висотою 6 см. При цьому знайдена вона у культовій ямі кургану I/2. У II курганному могильнику дві статуетки походять з кургану III/1. Одна ціла фігурка була виявлена під час розчистки кромлеху в південно-східному секторі, а ще одна – у культовій ямі № 5. У культовій ямі № 3 кургану II/2 було знайдено 4 фігурки. На дні ями виявлено голову бика з вапняку. Праворуч від голови бика зафіксовано купку вохри, нижче – *«чотири однакових фігурки з необпаленої глини, покладених щільно одна біля одної парами в два ряди»*⁷.

Серед некрополів найбільшим числом антропоморфних статуеток вирізняється ґрунтовий II могильник з Усатова, звідки з різних груп поховань походять 14 фігурок. На дні ями № 3 (кенотаф ?) I групи поховань у центрі стояла статуетка усатівського типу з «М» - подібними знаками⁸. У цій же групі антропоморфні статуетки виявлено серед закладу над дитячим похованням № 5. На одному з каменів верхнього ярусу знайдено статуетку усатівського типу з штампованим декором та фрагменти розшарованих посудин поганого випалу. Під каменем, на якому лежала статуетка, виявлено ще одну, таку ж саму, з невеликими нюансами в схемі декору⁹. У другій групі поховань у культовій ямі № 1 знайдено статуетку, подібну до тих, що були в закладі дитячого поховання № 5¹⁰. У першій групі поховань у культовій ямі № 2 на боку лежали дві слабо випалені фігурки усатівського типу, одна з них розшарувалася¹¹. На дні ями № 2 (III група) в північно-східному куті стояли дві посудини з шнуровим декором, в одній з них знаходилася статуетка усатівського типу, поруч знайдено ще дві такі фігурки та нижню частину статуетки серезліївського типу¹².

У похованні чоловіка похилого віку № 3 (IV група) на відстані 0,2-0,3 м від черепу знайдено посудину з глини з домішкою мушлі та три статуетки усатівського типу¹³. До п'ятої поховальної групи належить виявлене під кам'яною закладкою дитяче поховання № 5. Серед каменів закладки цього поховання виявлені фрагменти розписної чаші та статуетка усатівського типу¹⁴.

Спостерігається певна подібність між статуетками усатівського типу з Великого Куяльника (обрядовий центр), курганних та ґрунтових некрополів. Серезліївський тип представлений у ґрунтовому могильнику одним фрагментом стоячої схематичної фігурки зі сплющеним торсом.

У Маяках, на думку В. Г. Петренка, головним структурним елементом ритуального городища були рви, які містять велику кількість залишків матеріальної культури, прошарків попелу, скупчення вугликів та шматків обпаленої глиняної обмазки із домішками полови, кісток тварин, риби. Присутні також людські кістки дорослих та дітей¹⁵. Такій інтерпретації рівні цілком відповідають знахідки антропоморфної пластики, яких виявлено тут 25 одиниць. Переважна більшість статуеток усатівського типу на кубоподібному постаменті, лише 4 були цілими (рис. 3, 1, 3-6, 8).

З некрополів у Маяках, де досліджено понад 30 поховань усатівської культури, з 4 дитячих та 1 поховання дівчини 16-18 років походить 11 антропоморфних статуеток.

У дитячому похованні № 2 кургану (?) № 3 знайдено чотири антропоморфні статуетки на кубовидному постаменті, які вирізняються різним декором¹⁶.

У парному дитячому похованні № 2 кургану № 5 знайдено три стоячі схематичні антропоморфні фігурки серезліївського типу з ідентичним декором, але різного розміру (рис. 3, 7)¹⁷.

У дитячому похованні 12 ґрунтового могильнику (комплекс V) знайдено дві антропоморфні статуетки на кубовидному постаменті, які знаходилися в руках покійного. Велика статуетка (рис. 3, 11) лежала обличчям до низу, на ній – друга фігурка стандартного для усатівської пластики розміру¹⁸.

У похованні № 1 кургану № 6, що належало жінці віком 16-18 років, знайдений фрагмент антропоморфної фігурки серезліївського типу у північно-західному куті могильної ями поруч з двома посудинами. Інший інвентар: 6 посудин, два уламка дерев'яних предметів¹⁹.

У дитячому похованні № 7 кургану № 8 знайдено фрагменти слабо обпаленої фігурки серезліївського типу²⁰.

Лише у 3 курганах усатівської культури у Наддністрянщині знайдено антропоморфні фігурки, які характеризуються індивідуальними особливостями. У похованні № 31 кургану № 1 біля с. Садове за черепом скорченого скелету зафіксоване купчення з фрагментів 4-5 антропоморфних слабо обпалених крупних статуеток та мініатюрну посудину²¹. Антропоморфні статуетки вирізняються

поганим випалом, великими розмірами, відсутністю декору. У кургані № 204 біля с. Красногорка в дитячому похованні знайдено дві великого розміру антропоморфні статуетки (рис. 3, 9-10) особливого красногорського типу²². В усатівському похованні № 1 кургану № 2 біля с. Тернівка (Республіка Молдова) знайдено сидячу жіночу фігурку особливого типу з реалістичними рисами у моделюванні²³.

Слід згадати три антропоморфні статуетки усатівського типу на кубоподібному постаменті, знайдені у некрополі Вихватинці («імпорт» з усатівських пам'яток)²⁴. У 9 з 54 розкопаних у некрополі Вихватинці поховань знайдено 14 антропоморфних фігурок, зокрема 3 на кубовидному постаменті усатівського типу. У похованні дівчинки віком близько 9 років знайдено 2 стоячі жіночі фігурки вихватинського типу різного розміру, що знаходилися перед обличчям, причому одна лежала на другій²⁵. У дитячому похованні № 57 знайдено 7 посудин. Біля ніг стояла розписна чаша, в якій знаходилися стулки мушлі *Unio* та орнаментована статуетка усатівського типу висотою 6, 8 см, поруч – ще одна така фігурка²⁶. При морфологічній ідентичності та стилістичній близькості вихватинських фігурок усатівським та маякським, вони вирізняються особливими знаковими елементами. Причому «М»-подібні знаки характерні для статуеток з ритуального городища Великий Куяльник, а солярний знак знаходить аналогії в декорі фігурки з ритуального городища Маяки.

В основу нашої класифікації усатівської пластики покладений принцип, використаний для класифікації антропоморфної пластики культурного комплексу Трипілля-Кукутень. Типоутворюючою ознакою обрана поза фігурок²⁷. Всі типи статуеток відносяться до схематичного стилю, а більшість – навіть до вкрай схематичних антропоморфних зображень. Виділено дві групи статуеток – стоячі (I) та сидячі (II). Серед стоячих виділено три типи (рис. 2).

Тип I 1 – прямо стоячі схематичні стрункі фігурки з дископодібною голівкою, які є типовими для всіх локально-хронологічних груп Трипілля С II і отримали назву вихватинського типу. Представлені 6 фрагментами на городищі Великий Куяльник, вірогідно, «імпорти».

Тип I 2 представлений вкрай схематичними статуетками з ромбічним силуетом серезліївського типу, з 2 підтипами. Для підтипу I 2 а характерні прямо стоячі фігурки ромбічного силуету з циліндричною верхньою та нижньою частинами (рис. 3, 7), характерні для комплексів у Маяках, Усатове – Великий Куяльник. Статуетки підтипу I 2 б – стоячі фігурки з нахиленим вперед корпусом, їх моделювання може відрізнитися в деталях, а для верхніх частин

фігурок характерний специфічний декор (рис. 3, 12-13). Фігурки підтипу *I 2 б* походять з курганних поховань у степовому регіоні бугодніпровського межиріччя й навіть південно-західного Криму (рис. 1), де жодного разу не супроводжуються посудом усатівської або пізньотрипільської культури. Отже, фігурки підтипу *I 2 б*, які дали назву серезліївському типу, виступають як ознака особливої групи, культурна належність якої досі залишається дискусійною. Вони не відносяться до усатівської культури, найбільш східний некрополь якої зафіксований на Південному Бузі в ур. Гард²⁸, а фрагмент усатівської статуетки відомий з пункту Ташлик II²⁹. У колективному похованні №26 постмаріупольської культури з кургану №6 комплексу Зеленогайських курганів знайдено сім фігурок серезліївського типу, які супроводжувалися сформованою вохрою³⁰. І. Ф. Ковальова слушно вважає, що статуетки серезліївського типу виступають як культуруотворююча риса дніпро-бузької локальної групи постмаріупольської культури пізнього етапу³¹.

Tun I 3 – стоячі схематичні фігурки з пласким овальним корпусом, походять з розкопок В. Г. Петренко ритуального городища в Маяках. Одна фігурка стоїть прямо – підтип *I 3 а* (рис. 3,5), друга ледь нахилена вперед – тип *I 3 б* (рис. 3, 6).

У групі сидячих фігурок виділено 3 типи, всі відтворюють антропоморфну сидячу фігуру з корпусом, нахиленим вперед. **Tun II 1** – статуетки усатівського типу на кубоподібному постаменті. До підтипу *II 1 а* – віднесено фігурки з видовженою циліндричною верхньою частиною (рис. 3, 2-4); у статуеток підтипу *II 1 б* верхня частина овального абрису, пласка. До цього ж підтипу відноситься великого розміру статуетка з реалістичними рисами в моделюванні голови (рис. 3, 11). Великий розмір маяцької фігурки, її поза та деталі моделювання обличчя знаходять певні аналогії в статуетці з Сушків³². Прототипом статуеток усатівського типу, особливо підтипу *II 1 б*, можна вважати фігурки культури Чернавода I³³.

Tun II 2 (красногорський) представлений двома великого розміру статуетками з дитячого поховання кургану 204 біля с. Красногорка (рис. 3, 9-10). Вони відтворюють сидячу з піднятими та зігнутими під гострим кутом в колінах ногами антропоморфну фігуру (в одному випадку жіночу) з нахиленим вперед корпусом. В більшій за розміром фігурки опуклим наліпом позначено ліву грудь, замість правої груді – ямка (рис. 3, 9). Верхня частина статуеток подібна по моделюванню до усатівських підтипу *II 1 б*, а нижня умовно відтворює зігнуті в колінах ноги.

Тип II 3 представлений сидячою жіночою фігуркою з елементами натуралізму в моделюванні голови та ніг з поховання № 1 кургану № 2 біля с. Тернівка.

Дослідження антропоморфної пластики усатівської культури доводить її самобутність на тлі антропоморфної скульптури первісності. Власне антропоморфна пластика усатівської культури виступає однією з характерних ознак (ідентифікаторів), притаманних саме цій культурі, та виділяє її з кола генетично пов'язаних з нею або синхронних культурних угруповань. Системний аналіз усатівської антропоморфної пластики, зокрема із урахуванням контексту розміщення фігурок, дозволяє припускати, що формально виділені типи статуеток відповідають іконографічним їх типам і втілювали різноманітні сакральні образи, а статуетки брали участь у поховальному ритуалі та жертвопринесеннях.

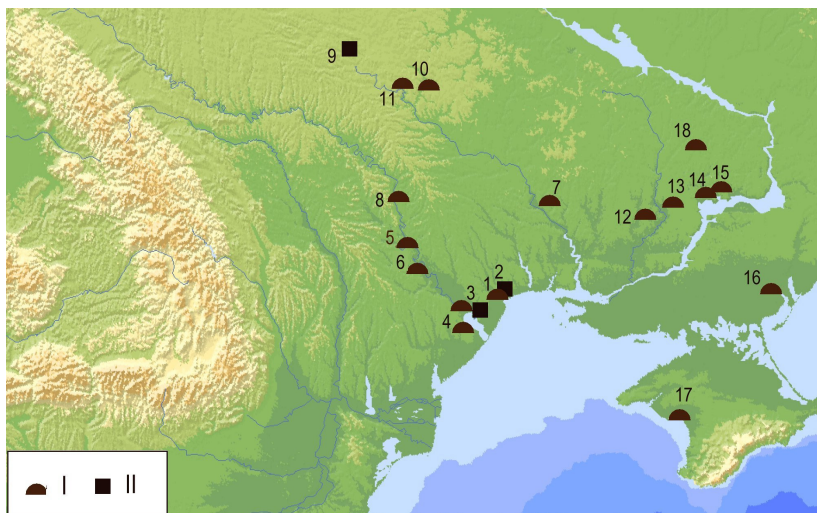

Рис. 1. Карта пам'яток з антропоморфними статуетками.

- 1 – Великий Куяльник, 2 – Усатове, 3 – Маяки, 4 – Садове, 5 – Красногорка, 6 – Тернівка, 7 – Ташлик II, 8 – Вихватинці, 9 – Сандраки, 10 – Серезліївка, 11 – Єрмолаївка, 12 – Баратівка, 13 – Широке, 14 – Орджонекідзе I, 15 – Орджонекідзе II, 16 – Новоолексіївка, 17 – Заозерне, 18 – Зелений Гай.
I – поховальні комплекси; II – ритуальні комплекси та поселення.

Стоячі фігурки I			Сидячі фігурки II				
I1 вихватинський тип	серезліпівський тип	I 2 а стоячі прямо	I 3 а стоячі прямо	II 1 усатівський тип	II 2 красногорський тип	II 3	
		I 2 б нахилені вперед	I 3 б нахилені вперед				
		I 2 а стоячі прямо	I 3 а стоячі прямо	II 1 а	II 1 б		
							

Рис. 2. Типологія антропоморфних статуєток усатівської культури

Рис. 3. Антропоморфна пластика усатовської культури.

1, 3-6, 8 – Маяки – ритуальне городище (4-6 - за Петренко 2004, с. 559);
 7 – Маяки, курган 5, поховання 2 (за Петренко 2004, с. 559);
 9-10 – Красногорка, курган 204 (за Добровольський 1927, с. 4-5;
 табл. III, 204 б, в); 11 – Маяки, комплекс V, поховання № 12 (за Патокова 1986,
 рис. 3, 2); 12-13 – Зелений Гай, курган 6, поховання 26
 (за Ковальова 2004, с. 494).

-
- ¹ Товкайло М. Т., Фоменко В. М. Грунтовий могильник усатовського типу на Гард // Північне Приазов'я в епоху кам'яного віку – енеоліту. До 100-річчя від народження В.М. Даниленка. Мелітополь, смт Мирне, 2013. С. 185-193.
- ² Петренко В. Г. Усатовська культура // Древние культуры Северо-Западного Причерноморья. Одесса, 2013. С. 168-169.
- ³ Бурдо Н. Б. Тваринництво трипільської культури // Енциклопедія трипільської цивілізації. Т. I. Київ, 2004. С. 195-197.
- ⁴ Петренко В. Г. Епонімне Усатове та проблема генезису усатовської культури // Трипільська цивілізація у спадщині України. Київ, 2003. С. 144.
- ⁵ Патокова Е. Ф. Усатовское поселение и могильники. Киев, 1979. С. 34.
- ⁶ Патокова Е. Ф. Усатовские... рис. 13, 10.
- ⁷ Селинов В. И, Лагодовская Е. Ф. Раскопки Одесского историко-археологического музея под Одессой в 1936 г. (Усатовская культура). СА, 1940, V. С. 253; рис. 21, 23.
- ⁸ Патокова Е. Ф. Усатовские... С. 16; рис. 39, 15-16.
- ⁹ Там само. С. 118; рис. 43, 9, 12-13.
- ¹⁰ Там само. С. 116; рис. 44, 5, 10.
- ¹¹ Там само. С. 120; рис. 44, 8-9, 11-13.
- ¹² Там само. С. 124; рис. 46, 6-8; 47.
- ¹³ Там само. С. 124; рис. 48, 4, 7-9.
- ¹⁴ Там само. С. 133; рис. 51, 3-5.
- ¹⁵ Збеневич В. Г. Позднетрипольские племена Северного Причерноморья. Киев. 1974. С. 24-25.
- ¹⁶ Патокова Э. Ф., Петренко В. Г., Бурдо Н. Б., Полищук Л. Ю. Памятники трипольской культуры в Северо-Западном Причерноморье. Київ, 1989. С. 54; рис. 19, 1-9.
- ¹⁷ Там само, с. 59; рис. 21, 11-17; 22, 1-3.
- ¹⁸ Там само, с. 66; рис. 25, 5-8, 13.
- ¹⁹ Там само, с. 66; рис. 25, 20-21; 26, 1-6.
- ²⁰ Там само, с. 70; рис. 28, 4-7.
- ²¹ Малюкевич А. Е., Агульников С. М., Попович С. С. Курганы Правобережья Днестровского лимана у с. Молога. Одесса-Кишинев, 2017. С. 24-25; рис. 13; Петренко В. Г. Курган «Садове» // Енциклопедія трипільської цивілізації. Т. II. Київ, 2004. С. 284-285.
- ²² Гошкевич В. И. Клады и древности. Херсон, 1903. С. 127, табл. XIII, 91, 92.
- ²³ Агульников С. М., Сава Е. Н. Исследование курганов на левобережье Днестра. Кишинэу, 2005; Петренко В. Г. Усатовська культура. С. 189; рис. 38,3.
- ²⁴ Дергачев В. А. Памятники позднего Триполья (опыт систематизации). Кишинев, 1980. С. 84; 191, рис. 25, 1-3; Патокова Э. Ф. Антропоморфная пластика Маяцкого могильника // Памятники древнего искусства Северо-Западного Причерноморья. Киев, 1986. С. 8.
- ²⁵ Дергачев В. А., Манзура И. В. Погребальные комплексы позднего Триполья. Кишинев, 1991. С. 32; рис. 18, 10-14; 19, 1-4.

²⁶ Там само. С.33; рис. 20, 8-16.

²⁷ Burdo N. Anthropomorphic plastic art of Trypillia culture: dialectic of similarities and differences. Anthropomorphism and symbolic behaviour in the Neolithic and Copper Age communities of South-Eastern Europe. Suceava, 2014. S. 303-364.

²⁸ Товкайло М. Т., Фоменко В. М. Вказ. пр.

²⁹ Фоменко В. М., Бурдо Н. Б., Спіщина Л. Багатошарова пам'ятка Ташлик II // АДУ. Колекції наукових фондів Інституту археології НАН України. Результати досліджень. 1 (12). Київ, 2014. Рис. 2, 8.

³⁰ Ковальова І. Ф. Статуетки Зеленогайського комплексу антропоморфної пластики // Енциклопедія Трипільської цивілізації. Т. II. Київ, 2004. С. 496-498.

³¹ Ковальова І. Ф. Статуетки серезліївського типу // Енциклопедія Трипільської цивілізації. Т. II. Київ, 2004. С. 498-499.

³² Бурдо Н. Б. Реалистическая пластика культурного комплекса Триполье–Кукутень. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing, 2013. С. 343.

³³ Манзура И. В. Манзура И. В. Культуры степного энеолита // Древние культуры Северо-Западного Причерноморья. Одесса, 2013. С. 131, рис. 20, 21.

П. Бьяджи (Венеция)

МАЛОИЗВЕСТНЫЕ МАТЕРИАЛЫ К ХРОНОЛОГИИ ГРОТА БУРАН-КАЯ III (УКРАИНА)

В 2006 г. в рамках совместного проекта (автор – Италия, Л. Л. Зализняк – Украина, С. Козловский – Польша) была получена серия радиоуглеродных дат. Поскольку целью проекта было создание радиоуглеродной хронологии мезолита Украины, результаты датирования были оценены как неудовлетворительные – целый ряд определений далеко выходил за пределы общепринятых временных границ среднекаменного века (из 10 дат лишь две пришлось на первую половину голоцена). Даты были опубликованы в тезисах докладов геологической конференции¹ и остались сравнительно мало замеченными. С того времени накопились новые данные (стратиграфические наблюдения, серии радиоуглеродных определений, новые взгляды на систему типологических аналогий и т.д.), которые позволяют по-новому взглянуть на даты, полученные в 2006 г., вписать их в новые информационные контексты разной степени значимости. Именно этому и посвящена данная работа.

Буран-Кая III. Без преувеличения знаменитый крымский памятник исследовался группой ученых под общим руководством А. А. Яневича (1990-2001, 2009-2011) и стал известен благодаря

<i>Немченко І. В.</i> До 55-ліття кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.....	5
<i>Избаиш-Гоцкан Т. А.</i> Антиковедение на кафедре истории древнего мира и средних веков.....	16
<i>Чепіженко В. В.</i> Розвиток медієвістики на кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ (до 2000 р. – ОДУ) імені І. І. Мечникова.....	23
<i>Агульников С. М.</i> Планировка и топография могильников белозерской культуры в Нижнем Подунавье.....	39
<i>Алексеев В. П., Лобода П. Г.</i> Редкие и неизданные варианты монет античных городов Северного Причерноморья.....	44
<i>Андрух С. И., Тощев Г. Н.</i> Сорокина Балка – новый памятник археологии в Нижнем Поднепровье.....	50
<i>Боднарюк Б. М.</i> Західноєвропейський премілленаризм XVII ст.: відродження апокаліптичних настроїв та віри у земне царство Христа на тлі Тридцятирічної війни й англійської пуританської революції.....	52
<i>Бойко-Гагарин А. С., Корпусова И. В., Янов Д. М.</i> Некоторые особенности обращения османских юзлуков на территории княжества Валахия в 1810-1811 гг.....	57
<i>Бондаренко Д. В., Смирнов О. І.</i> Археологічні дослідження зольника № 2 Вікторівського святилища в 2017 р.....	70
<i>Буйських С. Б.</i> Хора Ольвії – історико-археологічний релікт давньогрецької колонізаційної епохи у Нижньому Побужжі.....	78
<i>Булатович С. А.</i> Из истории изучения античного Никония.....	82
<i>Бурдо Н. Б.</i> Антропоморфна пластика усатівської культури.....	87
<i>Бьяджи П.</i> Малоизвестные материалы к хронологии грота Буран-Кая III (Украина).....	97
<i>Вар`ян О. О.</i> Ставлення до дитинства в Афіньському полісі архаїчного та класичного періодів.....	102
<i>Вертієнко Г. В.</i> До питання про метал в Авесті.....	108

<i>Відейко М. Ю.</i> Сакральні будівлі Центральної та Південно-Східної Європи у V тис. до н.е.....	117
<i>Вус О. В.</i> Кастеллум Сиваг-Кермен – погранична крепость Византиї в Юго-Западной Таврике.....	123
<i>Главенчук А. В.</i> Новые данные о пигментных охрах из раскопок Анетовки 2.....	131
<i>Горбаненко С. А.</i> Перші цілеспрямовані палеоетноботанічні розшуки на Більському городищі.....	138
<i>Грабовская О. В.</i> Історичні обставини початку використання цегли у Вінниці.....	146
<i>Гребцова И. С.</i> Сюжеты античной истории и мифологии в творчестве европейских художников XVIII – первой половины XIX ст.....	153
<i>Гулюк Є.</i> Зміни статусу історії та структури історичного знання в освітній системі єзуїтів у середині XVIII ст.....	160
<i>Гуменний В. Л.</i> Військові гарнізони на території Близького Сходу і парфянські кампанії Риму у II – на початку III ст.н.е (за епіграфічними джерелами).....	166
<i>Дёмин О. Б.</i> Собрание наследства: медиевистика в современной Украине (1992–2016 гг.).....	171
<i>Демченко О. В.</i> Просторова організація поселень пізнього мезоліту – раннього неоліту в районі Дніпровських порогів.....	178
<i>Дергачева Л. В.</i> Клад средневековых молдавских монет XIV века, найденный на территории республики Молдова.....	185
<i>Димидюк Д. А.</i> Фортифікації та облогова техніка Багратидської Вірменії кінця IX – середини XI ст. (на основі писемних джерел).....	191
<i>Добролюбский А. О.</i> Остатки и следы Джинестры на одесских берегах.....	199
<i>Домановська М. Є.</i> Філологічний вектор розвитку візантиністики у Харківському університеті (середина XIX – початок XX ст.).....	208

<i>Домановский А. Н.</i> К вопросу о нарушителе арабо-византийского договора 689 г.....	214
<i>Diaconu V., Gafincu A.</i> Multidisciplinary research dedicated to the Late Bronze age from the space between the Carpathians and Prut (Romania).....	220
<i>Дятлов В. О.</i> Герцогиня Здена Саксонська та її син Георг. Виховання християнського князя.....	227
<i>Заплетнюк О. А.</i> Роль фараона Ехнатона у культурі Атона за текстами прикордонних стел «раннього проголошення».....	234
<i>Зелинский А. Л.</i> К вопросу о назначении так называемых перстней «птолемеевского типа».....	241
<i>Иванова С. В.</i> Обмен и торговля в древних обществах.....	247
<i>Івченко О. С.</i> Джон Спелмен та Філіп Хантон: два погляди на королівську владу.....	254
<i>Kamadadze K.</i> Porcelain from Gonio fort.....	261
Клюшинцев В. Н. <i>Гребенников В. Б.</i> К вопросу о развитии металлургии и металлообработки в эпоху бронзы в Нижнем Побужье.....	269
<i>Ковальський Л. С., Голдаєв С. Г.</i> Заповнюючи прогалини на карті енеоліту степової Одещини: пізньотрипільська випадкова знахідка з долини ріки Кучурган.....	276
<i>Ковбасюк С.</i> «Коли запитають вас ваші сини...»: іконографічні новачі у «Песаху» Хейбрехта Бейкелара 1563 р. та реформаційний дискурс.....	283
<i>Колесниченко А. Н.</i> Стекланные сосуды закрытых форм VI-I вв. до н.э. в сакральных контекстах Средиземноморья и Северного Понта.....	291
<i>Красножон А. В.</i> Два документа 1593 г. о ремонтных работах в Хаджибее.....	298
<i>Крижанівський А. Л.</i> Метрологічні показники монет львівського монетного двору XIV-XV ст.....	304
<i>Левченко В. В.</i> Мифы и реалии биографии профессора А. Г. Готалова-Готлиба (1866–1960).....	312

<i>Лиман С. И.</i> Французская средневековая история и историография в творчестве профессора Харьковского университета М. Н. Петрова (1826-1887).....	320
<i>Лобанова М. А., Нестеренко О. В.</i> Нова пам'ятка катакомбної культури в Одеській області.....	327
<i>Луговий О.М.</i> Візантійські послы у Снятині 1415 року.....	332
<i>Мельников О.Н.</i> Серебряный статер Гигиэнонта в монетном деле и в нумизматике Боспора.....	339
<i>Mielczarek M.</i> From the history of archaeology in Odessa. Józef Czaki (1857-1936), a forgotten collector of antiquities.....	349
<i>Моусеенко Н. С.</i> Сребреники Святополка: итоги тысячелетия.....	353
<i>Мызгин К. В., Филатов Д. А.</i> Находки ауреусов зурпаторов III века на территории Украины.....	354
<i>Николаев Н. И.</i> Кто был советником царя Скилура в Неаполе Скифском?.....	368
<i>Одрін О. В.</i> Північнопонтійська торгівля зерном: друге життя давніх концепцій.....	375
<i>Отрешко В. М.</i> О тенденциях развития археологии.....	381
<i>Охотников С. Б.</i> Сотрудничество ученых Одессы и Польши в изучении археологии и древней истории Северного Причерноморья.....	384
<i>Охріменко О. С.</i> Уривок невменної нотації з оправи рукопису «Miscellae quodlibeticae pro IWM».....	392
<i>Папанова В. А., Зиновьева Т. А.</i> Склеп с росписью на некрополе Ольвии: проблема фиксации и интерпретации памятника.....	396
<i>Пересунчак О. С.</i> Нові пам'ятки археології в басейні р. Могилянка.....	408
<i>Пилипчук Я. В.</i> История Золотой Орды в хронике Ульриха Рихенталя.....	413
<i>Пиструил И. В.</i> Изделия с резцовым сколом на эппалеолитических памятниках Северо-Западного Причерноморья (некоторые предварительные выводы).....	416
<i>Плешивенко А. Г.</i> Забытые раритеты.....	422

<i>Подрез Ю. В.</i> Дипломатична діяльність уряду П. Орлика щодо Франції та Османської імперії в 1710 році.....	430
<i>Полищук Л. Ю., Кіосак Д. В.</i> Нові матеріали до історії археологічного вивчення Південного Побужжя.....	436
<i>Попова Т. Н.</i> В. Э. Крусман: епоха и наука под скальпелем историка.....	446
<i>Попович С., Чобану И.</i> Раскопки кургана № 8, у с. Александру Иоан Куза (Кагульский р-н, республика Молдова).....	453
<i>Прохорова А. Ю.</i> Французька політика Англії під час північного повстання 1569 р.....	457
<i>Руссев Н. Д.</i> Белгородский мученик Иоанн Новый и религиозная жизнь Молдавии начала XV в.....	463
<i>Рябцева С. С.</i> О некоторых специфических чертах головных уборов населения балканского региона в X–XIV вв.....	470
<i>Савельева Е. С.</i> Терракотовая статуэтка римского воина из Картала...481	
<i>Самойлова Т. Л.</i> Контакты Родоса и Тиры в эллинистическое время по данным керамической эпитафии.....	485
<i>Секерська О. П.</i> Тваринництво та полювання в господарстві населення античного часу межиріччя Дунаю та Південного Бугу.....	487
<i>Сминтина О. В.</i> Екологічна історія дописемної доби: актуальні питання сучасних досліджень.....	494
<i>Снитко І. О., Гаркуша Н. М., Снитко О. В.</i> Про історію однієї лапідарної пам'ятки, знайденої біля Ольвії.....	500
<i>Снитко И. А.</i> Проблемы архитектурной идентификации фрагментарно исследованных архитектурно-археологических памятников.....	505
<i>Сурду В. В.</i> Особенности погребальных сооружений ямной культуры Карпато-Поднестровья.....	512
<i>Тарасенко Н. А.</i> Фрагменты древнеегипетской Книги мертвых в Украине.....	517
<i>Тоцький П. М.</i> Становий статус церкви в королівській Франції напередодні Революції.....	524
<i>Тоцев А. Г.</i> Крымско-русские торговые отношения в XV в.....	531

<i>Туровский Е. Я.</i> Государственное устройство античного Херсонеса.....	534
<i>Федченко С. Е.</i> Функції та місце сексуальності у римському зображальному мистецтві.....	539
<i>Фомин М. В.</i> Трансформация обряда крещения и ее отражение в архитектуре Херсонеса-Херсона.....	547
<i>Khalvashi M., Aslanishvili L., Kakhidze E.</i> Garrisons on the edge of Imperium Romanum.....	553
<i>Харламова А. О.</i> Результати картографування середньовічних кам'яних статуй в басейні середньої течії Сіверського Дінця.....	558
<i>Хахеу В.</i> К вопросу о погребальном обряде позднегальштатского времени днестровско-карпатского региона (конец VII–V вв. до Р.Х.).....	566
<i>Циватый В. Г.</i> Внешнеполитическая и дипломатическая институционализация Европы раннего нового времени глазами современника: Франческо Гвиччардини о концептах «война» и «мир» в исторической памяти.....	573
<i>Чекунина Н. В.</i> К истории формирования коллекции древнерусских монет одесского археологического музея НАН Украины.....	580
<i>Черниенко Ю. А.</i> К вопросу об информативности предметов металлопроизводства для анализа проблем генезиса сабатиновской культуры.....	585
<i>Черных И. Д.</i> Цивилизации «осевого времени» в научном наследии Ш. Эйзенштадта.....	592
<i>Шевцов С. П.</i> Структурные средства изображения Перикла у Фукидида.....	596
<i>Шевченко О. Б.</i> Сарматські «амазонки»: чинники, що спонукали появу історіографічного міфу, та реальність сьогодення.....	603
<i>Янко А. Л.</i> Расенна чи Ратуменна?: Дещо про епоніма і самоназву етрусків.....	609
<i>Ярош О. А.</i> Витоки і розвиток британського орієнталізму у першій половині XVII ст.....	615
Перелік скорочень.....	622